

УДК 332.142: 339.982

Бурлуцька С.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку
Одеського національного економічного університету*

НЕПРЯМА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ РЕНТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті доведено, що ринкова трансформація вітчизняної економічної системи супроводжується посиленням міжрегіональних диспропорцій. Сформульована та емпірично доведена гіпотеза щодо існування джерел економічної ренти. Кількісно оцінені втрати вітчизняної економіки від реалізації рентоорієнтованої поведінки.

Ключові слова: економічна рента, рентоорієнтована поведінка, втрата національного продукту, економічне зростання, регіон.

Бурлуцкая С.В. КОСВЕННАЯ ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РЕНТЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В статье доказано, что рыночная трансформация отечественной экономической системы сопровождается усилением межрегиональных диспропорций. Сформулирована и эмпирически доказана гипотеза существования источников экономической ренты. Количественно оценены потери отечественной экономики от реализации рентоориентированного поведения.

Ключевые слова: экономическая рента, рентоориентированное поведение, потеря национального продукта, экономический рост, регион.

Burlutskaia S.V. THE INDIRECT ECONOMIC RENT ASSESSMENT: REGIONAL ASPECT

In article it is proved that market transformation of domestic economic system is accompanied by strengthening of interregional disproportions. Hypothesis of existence of source of an economic rent is formulated and empirically proved. Losses of domestic economy from realization of rent-seeking are quantitatively estimated.

Keywords: economic rent, rent-seeking, loss of a national product, economic growth, region.

Постановка проблеми. Подолання кризових явищ в економіці країни можливе тільки за рахунок всебічної модернізації. Наперед усе це подолання обмеженості наявних чинників виробництва та забезпечення відповідності вітчизняних товарів та послуг стандартам розвинутих економік. Одним з головних інструментів розв'язання цієї проблеми є інтенсивне оновлення основного капіталу шляхом активізації інвестиційного процесу. При первісній (переоціненій) вартості вітчизняних основних фондів у 9148,017 млрд. грн на кінець поточного року ступінь їх зносу складала 76,7%, а загальний обсяг капітальних інвестицій не перевищував 293,619 млрд. грн. Такі незадовільні показники є наслідком глибокої системної кризи у процесах відтворення та перерозподілу національного продукту. Підґрунтям стійкого економічного розвитку є ефективно функціонування суб'єктів сектору первісного утворення доходів. А джерелом фінансових ресурсів для накопичення капіталу є валові національні заощадження, що утворюються у випадку перевищення національного доходу над витратами на кінцеве споживання. У цьому аспекті постає головна діалектична проблема – протиріччя між кінцевим споживанням та накопиченням капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічного зростання знаходилися у центрі уваги багатьох відомих дослідників. Не можна не відзначити фундаментальний вклад у цю проблематику Дж. Кейнса [1], С. Кузнеца [2], Р. Солоу [3], П. Ромера [4]. Теоретичним та практичним аспектам проблеми економічної стабілізації Української економіки, пошуку інноваційних джерел стійкого зростання присвячені останні роботи С. Кузьміна [5], Л. Сімківа [6], І. Лютого [7] та інших провідних вітчизняних економістів.

Незважаючи на значну кількість публікацій у цій сфері, важливою проблемою дослідження економічного зростання залишається питання вимірювання та оцінювання відповідних резервів. Одним з таких резервів є економічна рента фактично виведена з сфери легальних економічних відносин.

Постановка завдання. Метою статті є розробка і обґрунтування методологічних засад оцінки економічної ренти абсолютного типу та визначення відповідних резервів економічного зростання (можливих втрат) в регіональному вимірі.

Вклад основного матеріалу дослідження. У класичному визначенні рента – це дохід, отриманий у результаті використання чинників виробництва, пропозиція яких абсолютно нееластична у довгостроковому періоді. В умовах товарно-грошових відносин обмеженість природних чинників виробництва, вичерпність та невідтворюваність обумовлює нееластичність їх пропозиції. Якщо власником ресурсів (частіш за все природних) є держава, то утворення та вилучення ренти є резервом економічного зростання. Все змінюється за існуванням ситуації, коли рента привласнюється не державою, а окремим суб'єктом економіки. Якщо граничні витрати на збільшення продукту перевищують граничні витрати на збереження права привласнення ренти, то економічно-нормальна спрямованість підприємців на максимізацію валового продукту буде підмінюватися пріоритетом максимізації економічної ренти, а отже стане підґрунтям рентоорієнтованої поведінки. Найбільші ризики виникнення такої ситуації притаманні економікам трансформаційного типу.

Задля забезпечення розширеного відтворення основного капіталу та відповідного підвищення технологічного рівня виробництва суспільство повинне частково відмовлятися від поточного споживання та спрямовувати кошти на формування заощаджень (інвестицій). Подолання цього неминучого протиріччя є запорукою зростання споживання у майбутньому. Розв'язання цієї редистрибуційної дилеми з боку попиту повинне супроводжуватися зростанням доходів споживачів та інвесторів, а з боку пропозиції – збільшенням виробництва споживчих та інвестиційних товарів й послуг.

Ситуація додатково ускладнюється тим, що у вітчизняних умовах інтереси певних суб'єктів та цілих економічних угруповань знаходяться у протиріччі один до одного та до суспільних інтересів взагалі.

Прискорена трансплантація ринкових інститутів в сформоване десятиріччями командно-планове середовище та, відповідно, недосконалість та розмитість прав власності обумовила спрямованість олігархічних фінансово-промислових груп на пошук економічної ренти. За умов диспропорційності міжнародного розподілу чинників виробництва внутрішня економічна, інституційна нестабільність, інтегрування України у світову ринкову систему та переважно офшорна форма організації бізнесу забезпечили отримання та виведення рентних доходів за межі національної економіки. Досить значні диспропорції у розміщенні ресурсів та продуктивних сил вплинули на ступінь регіональної диференціації потенційних обсягів ренти. Разом з тим, економічна рента не може бути безпосередньо розрахована на базі наявної статистичної інформації, адже рентні потоки виведені за межі національних рахунків. Єдиним шляхом розв'язання проблеми є їх непряма ідентифікація.

Як було доведено у попередніх дослідженнях, методологічним підґрунтям кількісної оцінки економічної ренти може стати показник національного багатства, розрахований за принципом дисконтування потоків споживчих витрат [8, с. 9]. Згідно рекомендацій Всесвітнього банку [9] загальна цінність національного багатства (W_{2010}) на момент часу $t = 10$ (з 2001 по 2010 рік) розраховується як:

$$W_{2010} = \int_0^t C(s)e^{-r(s-t)} ds \quad (1)$$

де $C(s)$ – сукупний обсяг кінцевого споживання на момент часу (s). При визначенні вихідного рівня споживання рекомендується враховувати: по-перше, необхідність нівелювання нестабільності обсягів споживання (рекомендується використовувати середнє

значення величини рівня споживання за 3 роки); по-друге, можливість виникнення від'ємної норми скорегованих чистих заощаджень. Це свідчить про певне «проїдання» природного капіталу та можливість виникнення негативної динаміки споживання в майбутньому. У таких випадках для отримання справедливого рівня споживання його фактична величина зменшується на від'ємні заощадження.

r – соціальна ставка рентабельності інвестицій, що відображає альтернативні витрати суспільства пов'язані, з відмовою від інвестування коштів у приватний сектор на користь суспільного. Складовими цього показника є: чиста ставка часових переваг (r); добуток еластичності корисності за рівнем споживання (μ) та темпу приросту споживання (Δc). В існуючих розрахунках використовується відповідна соціальна ставка 1,5% [10].

Обмеженість наявної статистичної інформації не дозволяє повністю виконати усі рекомендації Всесвітнього банку, а отже розрахунок охоплює тільки період з 2001 по 2010 рік. Верхня межа інтегрування обмежується 10-ю роками. Відсутність значних коливань обсягів споживання та майже лінійний характер їх зростання обумовлює також відмову від використання середніх значень за 3 роки.

Неповна інформація щодо кінцевого споживання в регіонах України обумовлює вибір непрямого методу відновлення недостатньої інформації. Представлені у статистичних збірниках [11, с. 91; 12] дані щодо обсягів колективного кінцевого споживання (CCE) не охоплюють період 2001-2004 років. Результати розрахунків вказують, що найбільш високий рівень кореляції (0,998 одиниць протягом періоду 2005-2010 років) спостерігається між кінцевим колективним споживанням та індивідуальними кінцевими спо-

Таблиця 1

Складові оцінки національного багатства

Суб'єкт економіки (область, місто)	Модель CCE = f(ICEN)	W, млн. грн	W_PC, 2010, т. грн	TcPC	TgnrPC
АР Крим	185,94+0,11149ЧІСЕН	195062,7	99,3	6,49	6,13
Вінницька	52,99+0,11384ЧІСЕН	140357,1	85,0	7,13	5,10
Волинська	114,49+0,11777ЧІСЕН	89871,9	86,7	5,62	5,15
Дніпропетровська	-105,16+0,09533ЧІСЕН	347806,1	103,7	5,70	7,61
Донецька	549,68+0,06587ЧІСЕН	418912,3	93,8	6,90	6,18
Житомирська	120,06+0,15951ЧІСЕН	107351,7	83,5	6,89	6,44
Закарпатська	-448,849+0,17816ЧІСЕН	97684,4	78,5	6,76	5,56
Запорізька	25,75+0,08027ЧІСЕН	187807,9	103,7	5,50	5,75
Івано-Франківська	-24,39+0,11145ЧІСЕН	104290,6	75,5	6,97	5,38
Київська	903,61+0,13704ЧІСЕН	178498,6	103,7	5,39	7,46
Кіровоградська	-183,51+0,16240ЧІСЕН	86988,6	85,5	5,39	5,57
Луганська	60,57+0,10969ЧІСЕН	181784,8	78,6	6,05	6,82
Львівська	-261,78+0,13032ЧІСЕН	232617,1	91,2	5,84	5,91
Миколаївська	-1,86+0,13078ЧІСЕН	109439,1	92,0	6,82	5,93
Одеська	387,98+0,08350ЧІСЕН	264131,6	110,5	7,36	5,87
Полтавська	-90,51+0,11895ЧІСЕН	136738,2	91,2	5,74	7,33
Рівненська	-147,45+0,14094ЧІСЕН	93144,0	80,9	5,86	5,09
Сумська	-57,55+0,14498ЧІСЕН	96611,4	82,4	5,25	4,99
Тернопільська	46,95+0,12328ЧІСЕН	78050,2	71,7	6,58	5,72
Харківська	192,82+0,08866ЧІСЕН	326031,5	117,7	6,16	6,60
Херсонська	-169,59+0,14736ЧІСЕН	92737,9	84,8	7,22	5,65
Хмельницька	-277,08+0,14906ЧІСЕН	116430,2	87,3	6,14	5,42
Черкаська	73,812+0,11719ЧІСЕН	113355,1	87,5	7,11	6,81
Чернівецька	-242,50+0,162178ЧІСЕН	73408,3	81,2	6,14	5,43
Чернігівська	-102,83+0,18339ЧІСЕН	95060,1	85,7	6,03	5,54
м. Київ	6081,10+0,02216ЧІСЕН	739069,4	265,4	5,19	5,90
м. Севастополь	198,15+0,10759ЧІСЕН	47851,5	125,8	6,57	6,49

живчими витратами домогосподарств (ІСЕН). Доцільним є формування відповідних регресійних лінійних рівнянь (табл. 1). Ступінь еластичності колективного кінцевого споживання за рівнем ІСЕН коливається в межах 0,065-0,183 одиниць в залежності від регіону. Єдиним виключенням є м. Київ з показником еластичності 0,022 одиниці. Разом з тим автономне колективне споживання цього суб'єкту економіки складає 6081,1 млн. грн, що на порядок вище середнього регіонального рівня. Така особливість обумовлена функціональними та інституціональними особливостями міста – столиці країни.

Оцінка сформованого за 10 років національного багатства вказує на досить значні регіональні диспропорції: від максимальних 418,912 млрд. грн у Донецькій області та 739,069 млрд. грн у м. Києві до мінімальних 78,05 млрд. грн. у Тернопільській області та 47,851 млрд. грн у м. Севастополі. Показник W_{PC} (обсяг національного багатства за 10 років станом на 2010 рік в розрахунку на особу) дає більш прийнятну для порівняння оцінку. Серед лідерів можна відзначити Харківську та Одеську області з 117,7 та 110,5 тис. грн на особу відповідно. Параметр W_{PC} не слід розглядати в якості досконалого індикатора економічного зростання. Справа у тому, що відповідно залежності (1) національне багатство є сумою тільки приведених рівнів споживання, а отже не враховуються інвестиційні потоки, заощадження та(або) інші чинники. Вважаємо за доцільне в якості індикаторів використовувати показники зростання споживання на особу ($TcPC$) та валового регіонального продукту ($TgnpPC$). Ці індекси відображають співвідношення відповідних показників за 2001 та 2010 роки. Так, для Харківської області (лідера серед областей по рівню W_{PC}) співвідношення $TcPC$ та $TgnpPC$ становить 6,16 до 6,60. Отже, швидкість зростання ВРП перевищувала швидкість зростання кінцевих споживчих витрат. Для Одеської області (друге місце за рівнем W_{PC}) ситуація прямо протилежна – аналогічне співвідношення становить 7,36 до 5,87. Для цього випадку швидкість зростання споживання перевищує швидкість генерації регіонального продукту. Логічним буде висновок: існуюча система редистрибуції національного продукту в Україні, наявність неформального сектору економіки та відповідна можливість отримання економічної ренти дозволяє окремим суб'єктам економіки споживати набагато більше, ніж створювати доданої вартості. Використання $TcPC$ та $TgnpPC$ в якості кластероутворюючих індикаторів дозволяє згрупувати регіони України у чотири кластерні групи з схожими параметрами (табл. 2).

Четвертий кластер з мінімальним середнім значенням національного багатства (79,83 тис. грн на особу) та досить значним випередженням індексу споживання над індексом зростання ВРП (6,92 до 5,64) в середньому забезпечує генерацію 13,68 тис. грн ВРП на особу в рік. Перший кластер має досить схожі характеристики (ВРП на особу складає 14,4 тис. грн), але випередження індексу споживання над індексом зростання ВРП не таке значне (5,78 до 5,38).

Другий кластер є лідером по рівню генерації ВРП (27,55 тис. грн на особу) та обсягом сформованого національного багатства – 103,98 тис. грн. Цьому кластеру притаманне значне відставання індексу споживання над індексом зростання ВРП (5,69 до 6,95). Третій кластер дещо відстає від попереднього як за рівнем національного багатства (93,61 тис. грн), так і за генерацією ВРП – 20,9 т.грн. Також спостерігається певне відставання $TgnpPC$ від $TcPC$ (співвідно-

шення 6,29 до 6,78). Можна впевнено констатувати, що високий рівень валового регіонального продукту забезпечує формування суттєвого національного багатства тільки за умови випереджального зростання ВРП над кінцевими витратами. Протилежне співвідношення $TgnpPC$ та $TcPC$ свідчить про скорочення ефективності функціонування регіональної економічної системи. Гіпотетично перевищення $TgnpPC$ над $TcPC$ може бути свідомим вилучення ренти із сфери офіційних економічних відносин.

Таблиця 2

Характеристики кластерів та їх склад

№ кластеру	Склад кластера (області)	Показник	Середнє значення	Мінімум	Максимум
1	Волинська Кіровоградська Львівська Рівненська Сумська Хмельницька Чернівецька Чернігівська	W_{PC}	85,09979	80,88223	91,23671
		GNP_{PC}	14,40563	10,93900	16,35300
		$TcPC$	5,78399	5,25311	6,14071
		$TgnpPC$	5,38635	4,98920	5,90788
2	Дніпропетровська Запорізька Київська Полтавська Харківська	W_{PC}	103,9817	91,18311	117,7391
		GNP_{PC}	27,5594	23,63900	34,7090
		$TcPC$	5,6987	5,38700	6,1634
		$TgnpPC$	6,9517	5,75036	7,6150
3	АР Крим Донецька Луганська Миколаївська Одеська Черкаська	W_{PC}	93,61201	78,64023	110,4691
		GNP_{PC}	20,90433	16,50700	28,9860
		$TcPC$	6,78738	6,05170	7,3557
		$TgnpPC$	6,28904	5,86625	6,8234
4	Вінницька Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Тернопільська Херсонська	W_{PC}	79,83780	71,67798	85,03397
		GNP_{PC}	13,68317	11,71300	14,81400
		$TcPC$	6,92417	6,57508	7,22042
		$TgnpPC$	5,64136	5,09673	6,44160

Національне багатство за своєю суттю є джерелом економічного зростання та забезпечує генерацію національного продукту. Підґрунтям є взаємопов'язаність та взаємозалежність таких процесів: збільшення обсягів споживання є результатом економічного зростання та чинником росту національного багатства; національне багатство, у свою чергу, як сукупність виробленого, натурального та нематеріального капіталів є чинником подальшого

Таблиця 3

Непряма ідентифікація регіональної економічної ренти

Суб'єкт економіки (область)	GNP_PC	W_PC	PrW	GNP_PCmin	RENT_PC
АР Крим	16,507	99,253	0,16631	13,376	3,131
Вінницька	14,332	85,034	0,16854	11,460	2,872
Волинська	13,916	86,690	0,16053	11,683	2,233
Дніпропетровська	34,709	103,653	0,33486	13,969	20,740
Донецька	28,986	93,786	0,30907	12,639	16,347
Житомирська	14,616	83,490	0,17506	11,252	3,364
Закарпатська	12,278	78,474	0,15646	10,576	1,702
Запорізька	23,657	103,664	0,22821	13,971	9,686
Івано-Франківська	14,814	75,535	0,19612	10,180	4,634
Київська	26,140	103,670	0,25215	13,972	12,168
Кіровоградська	15,533	85,467	0,18174	11,518	4,015
Луганська	19,788	78,640	0,25163	10,598	9,190
Львівська	16,353	91,237	0,17924	12,296	4,057
Миколаївська	20,276	92,004	0,22038	12,399	7,877
Одеська	22,544	110,469	0,20408	14,888	7,656
Полтавська	29,652	91,183	0,32519	12,289	17,363
Рівненська	13,785	80,882	0,17043	10,900	2,885
Сумська	15,711	82,412	0,19064	11,107	4,604
Тернопільська	11,713	71,678	0,16341	9,660	2,053
Харківська	23,639	117,739	0,20077	15,868	7,771
Херсонська	14,346	84,816	0,16914	11,431	2,915
Хмельницька	13,602	87,279	0,15585	11,763	1,839
Черкаська	17,325	87,519	0,19796	11,795	5,530
Чернівецька	10,939	81,168	0,13477	10,939	0,000
Чернігівська	15,406	85,663	0,17984	11,545	3,861

економічного зростання. Показником ефективності такого процесу генерації є продуктивність національного багатства:

$$Pr_W = \frac{GNP_PC}{W_PC} \quad (2)$$

Суспільно-необхідний показник генерації ВРП базується на мінімальному значенні продуктивності:

$$GNP_PC_{min} = Pr_{W(min)} \times W_PC \quad (3)$$

Якщо регіон спроможний генерувати ВРП більший за суспільно необхідний рівень, то це є свідченням формування економічної ренти абсолютного типу:

$$RENT_PC = GNP_PC - GNP_PC_{min} \quad (4)$$

Джерелом такої ренти є поєднання багатьох чинників: більш високої продуктивності праці, наявності та складу природних ресурсів, стану основних фондів, безпосередньої специфіки та спрямованості виробничо-посередницького сектору. Розрахунок економічної ренти за раніш ідентифікованими кластерами дозволило отримати досить цікаві результати (табл. 3). Порівняння, наприклад, Харківської та Запорізької областей свідчить про втрати у національному регіональному багатстві (117,39 тис. грн та 103,66 тис. грн) при майже однакових рівнях ВРП. Поясненням є значно більший обсяг економічної ренти вилучений у Запорізькій області порівняно з Харківською (9,686 тис. грн та 7,771 тис. грн). Аналогічний висновок можна зробити щодо Волинської та Рівненської областей.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення отриманих результатів обумовлює висновок щодо посилення міжрегіональних диспропорцій у процесі ринкової трансформації вітчизняної економічної системи. Це ілюструється як відмінностями у рівнях валового регіонального продукту та кінцевого споживання, так і обсягами сформованого наці-

онального багатства. Регіональні відмінності формування національного багатства обумовлені не тільки об'єктивними диспропорціями у розподілі капіталу (природного, виробленого та нематеріального), але й специфікою вилучення економічної ренти. Запропонована методика ідентифікації економічної ренти абсолютного типу дозволила обґрунтувати регіональні відмінності у економічному зростанні.

Подальші дослідження слід спрямувати як на вдосконалення методики визначення економічної ренти, так і на розробку механізмів спрямованих на ліквідацію каналів вилучення економічної ренти та спрямування відповідних фінансових потоків у реальний сектор економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
2. Kuznets S. Measurement: Measurement of Economic Growth / S. Kuznets // The Journal of Economic History. – 1947. – Vol. 7, Supplement : Economic Growth : A Symposium. – P. 10-34.
3. Solow R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth / R.M. Solow // The Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70. – P. 65-94.
4. Romer P.M. Increasing Return and Long-Run Growth / Paul M. Romer // The Journal of Political economy. – 1986 (Oct.). – Vol. 94, No. 5. – P. 1002-1037.
5. Кузьмінов С. Проблематичність моделювання економічного зростання у постіндустріальній економіці / С. Кузьмінов // Економічний ноBELівський вісник. – 2014. – № 1(7). – С. 287-293.
6. Сімків Л.Є. Нові підходи до оцінювання диспропорцій економічного зростання регіонів / Л.Є. Сімків, І.Я. Тибінка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Модернізація економічного розвитку регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджен: редкол. В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4(96). – С. 342-348.
7. Лютий І. Суперечності процесів фінансiалiзацiї та їх вплив на економічне зростання в Україні / І. Лютий, П. Мороз // Економіка України. – 2014. – № 4(629). – С. 29-39.

8. Бурлуцький С.В. Феномен прокляття ресурсів: світовий досвід та вітчизняна специфіка. / С.В. Бурлуцький, С.В. Бурлуцька // Часопис економічних реформ. Луганськ: Луганський національний університет ім. В. Даля – 2014. – № 2. – С. 6-12.
9. Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century. Washington, 2006.
10. Pearce D.W., Ulph D. A Social Discount Rate for the United Kingdom // In Environmental Economics: Essays in Ecological Economics and Sustainable Development. Cheltenham. 1999.
11. Статистичний збірник «Доходи та витрати населення за 2010 рік за регіонами України» / Державний служба статистики України; за ред. І.М. Нікітіної. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – 104 с.
12. Статистичний збірник «Регіони України 2010» / Державний комітет статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 804 с.